

Jugoslavien var aldrig blandkulturellt

Den etnoreligiösa identiteten spelade stor roll i Jugoslavien även under kommunismen och det är till denna identitet man lättast vänder sig när yttre kriser underminerar stabiliteten i tillvaron. Det konstaterar antropologen Tone Bringa i sin avhandling *Being Muslim the Bosnian Way*. Karl Steinick anmäler.

Åtskilligt har skrivits om Jugoslaviens sönderfall och de därpå följande krigen; tidsningsartiklar och reportageböcker samt en och annan vetenskaplig studie.

Saklitteratur

Tone Bringa

Being Muslim the Bosnian Way
Princeton

Till de senare hör den norska antropologen Tone Bringas *Being Muslim the Bosnian Way*, som baserar sig på hennes doktorsavhandling om livet i en muslimsk by i Bosnien. Fältarbetet gjordes 1987-1988, det vill säga före sambrottet, och framställningen berör knappast alls utvecklingen därefter, även om Bringa gjort ett par kortare återbesök i Dolina, som hon valt att kalla platsen för sin undersökning.

Vardagsliv

Trots det säger Bringas avhandling mer om utvecklingen i det forna Jugoslavien än de flesta direktreportage från krigets frontlinjer. Genom att på traditionellt etnografiskt vis beskriva vardagsliv, seder och bruk, relationer och attityder i en liten by på den bosniska landsbygden fångar hon något av den bakgrund som behövs för att förstå det vidare skeendet.

Den fråga som kanske oftast ställts av utomstående betraktare är hur granne plötsligt kan slå ihjäl granne. Vad fick människor som levte hela livet sida vid sida att börja mörda varandra? Bringa besvarar inte den frågan, men hon berättar mycket om vad det innebär att leva granne med "de andra".

I Dolina bodde både muslimer och kroater och hade gjort så i generationer. Under den tid hon vistades ibland byns muslimer rådde grannsämja, men i dag finns inte längre några muslimska invånare kvar, antingen har de flytt eller mördats.

Katoliker

"De andra" är alltså ur Bringas perspektiv kroaterna några serber finns i stort sett inte i trakten - men redan här avviker hennes beskrivning från den vi vant oss vid. I stället för kroat använder hon begreppet katolik, helt enkelt för att så gjorde man i Dolina och de andra bosniska byarna före Jugoslaviens upplösning. Liksom muslim var katolik och ortodox etnoreligiösa begrepp som angav betydligt mer än bara trosuppfattning. Religionen var dock det centrala och det var oftast kring den som skillnaderna markerades.

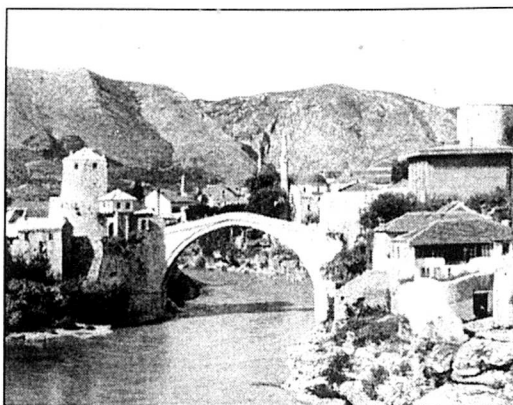
Och skillnaderna var uppenbart viktiga, minst lika viktiga som likheterna. När kvinnorna i Dolina gästas varandra fälls repliker som går ut på att befästa skiljelinjer mellan grupperna. Så gör inte vi. Så gör de.

Umgås gör man emellertid över gränslinjen, men inte på samma sätt som inom den egna gruppen. Visst går muslimska kvinnor och hälsar på sina katolska grannar och de kan mycket väl vara nära vänner, men när det gäller människor som bor längre bort håller man sig till de egna. En muslimsk kvinna går inte tvärs över byn för att hälsa på en katolsk, annat än i sällskap med en katolsk granne.

Olika sätt att fika

Kaffet serveras förstas anordnada hos de andra och man sitter kanske vid bordet i stället för på golvet. Huvuddukarna knyts olika beroende på etnoreligiös identitet, liksom en mängd till synes obetydliga företeelser skiljer sig åt.

Det finns ingen dragen gräns genom by med ena gruppen på ena sidan och den andra på andra, men överallt finns de osynliga skiljelinjerna och alla är medvetna om dem. Redan namnet anger vem som är vad och hystypen visar var det bor katolik och var det bor muslim. Detta är ett flerkulturellt samhälle men knappast ett blandkulturellt. Så gör de, så gör inte vi.

Bron över Mostar. Jugoslavien var inte så blandkulturellt som det ofta hävdas. De olika religionerna levde sida vid sida i byarna. Det fanns ingen dragen gräns med ena gruppen på ena sidan och den andra på andra, men överallt fanns de osynliga skiljelinjerna och alla var medvetna om dem. Landet var flerkulturellt men knappast blandkulturellt.

Det är kvinnorna som upprättar gruppidentiteten och det gör de både genom att uppfostra barnen och genom att i familjen förvalta traditionerna. Som i de flesta samhällen är det kvinnorna som håller de sociala kontakterna och knyter ihop nätverket som håller samman vardagslivet.

I de flesta etnografiska bylivsskildringar ingår ett avsnitt om högtider, särskilt giftermålsritualer, och så även hos Bringa. Det visar sig också vara här den etnoreligiösa identiteten ställs på prov och befästs. Det gäller att gifta sig med rätt partner och på rätt sätt. Kärlek är nog bra men inte kan man bygga äktenskap på sånt. En man bör ha god ekonomi men han bör också vara stabil och ha en mor som går att leva med. Det är nämligen kvinnorna som flyttar till mannen, och eftersom få har eget hus blir det till mannens familj. Kvinnan bör vara arbetsam och kunna sköta hushållet och hålla rent och snyggt.

Äktenskap inom gruppen

Men, och detta är det viktigaste, man väljer partner inom den egna gruppen. Som någon av Bringas informanter konstaterar: Man kan vara god vän med någon av en annan religion men man gifter sig inte med dem.

Blandäktenskap hör till ovan-

ligheterna i Dolina och i de få fall det sker är det muslimska män som gift sig med serbiska kvinnor, det vill säga med personer utan någon som helst tidigare anknytning till byn.

I städerna förekommer däremot blandäktenskap i betydligt högre grad, liksom man där inte håller så hårt på traditionerna över huvudetaget. Detta är byborna väl medvetna om och därför ser man med viss skepsis på stan, liksom man i staden ser på bylivet som efterlevnad. Detta är naturligtvis inte unikt för bosniska förhållanden, men just genom den flerkulturella sammansättningen av befolkningen får detta en speciell betydelse.

Grupptillhörigheten spelar en betydande roll på landet och den finns som en möjlighet även i staden. När som helst kan skillnaderna aktualiseras.

Skilnader

Den etnoreligiösa identiteten har alltså även under den jugoslaviska kommunismen spelat stor roll och det är till den, de redan noggrant befästa skillnaderna, man lättast vänder sig när yttre kriser underminerar stabiliteten i tillvaron. Det är också denna identitet som utgör sprängkraften i politikernas maktthungra och cyniska spel.

Redan i förkrigstidens Dolina säger kvinnorna till den norska besökaren att det naturligtvis bara blir problem om man gifter sig över grupptillhörigheten, för vad skall barnen bli? Trots att barnen traditionellt får mannens namn och även hans etnoreligiösa identitet återkommer frågorna, retoriska men ytterst reella: Vad skall de bli sen? Vilka skall vara deras vänner?

Underförstått ligger påståendet att bara den som har en klar etnoreligiös identitet vet var han eller hon har sina vänner; det vill säga, verkliga vänner finns inom gruppen. De andra visade sig bara vara grannar. Skillnaderna är viktigare än likheterna.

Tone Bringa drar inga sådana slutsatser ur sitt material men det är svårt att värja sig mot att de ligger i förlängningen. Går man vidare från hennes tid i Dolina hämnar man ju också i kriget, och även om *Being Muslim the Bosnian Way* inte behandlar detta är den skriften mot bakgrunden av hela den jugoslaviska tragedin.

En av de förlegade inställningarna om antropologin är att dess utövare "räddar" hotade kulturer till eftervärlden genom att beskriva dem. I Bringas fall är det dessvärre just vad det handlar om. Dolina, som hon fann det, finns inte mer och hennes månstergilla etnografiska studie blir också ett gripande sorgearbete.

Förmodligen skulle hon ha kunnat skriva ett liknande verk om hon bosatt sig bland byns katoliker, eller i en ortodox by, men muslimerna blev de stora förlorarna i det jugoslaviska sönderfallet. De är den största befolkningsgruppen i Bosnien men inte i majoritet, de har heller inget "hemland" att vända sig till för stöd.

Muslimisering

Vetskapen om detta har i grunden förändrat "hur man är muslim på det bosniska sättet". Där tidigare tonviken låg på bosnisk försöksjuden nu mot muslimsk.

Frågan är om något fredsödrag i världen kommer att göra det möjligt att vara bosnier "the bosnian way".

KARL STEINICK

Barberaren i Sevilla i Dario Fos omtalade uppsättning har nyligen haft premiär i Malmö. Johan Stenström var där.

Skilnaden mellan Barberaren i Sevilla och Figaros bröllop - Rossinis och Mozarts respektive operor - är oändlig, trots att båda bygger på Beaumarchais' dramaförlagor och hör ihop ifråga om handling och persongalleri.

Opera

Hos Mozart tematiseras den politiska sprängkraften genom att det urgamla ståndsprivilegiet ifrågasätts; hos Rossini däremot be-

tonas den triviala lekfullheten, den yttliga musikaliska gesten och typiseringen av gestalterna.

I sin idihistoriska studie *Opera and Ideas* tar den amerikanske historikern Paul Robinson sin utgångspunkt i denna fokusering på djup respektive yta i de båda verken och drar långtgående konsekvenser, inte minst ifråga om det musikaliska uttrycket. Den skiftande behandling som det radikala stoffet hos Beaumarchais fått hos Mozart och Rossini menar Robinson ytterst är en musikalisk-dramatisk manifestation av upplysningstidens respektive romantikens idévärld.

På Storan i Malmö har Dario

Fos omtalade uppsättning av Barberaren i Sevilla nyligen haft premiär.

Dario Fo har publiken lärt känna som den politiserade farsens mästare. I denna uppsättning finns emellertid inget av tendens, och någon vilja att ge Rossinis verk ett us av den franske dramatikers ursprungliga kritiska ton kan inte skönjas. Fo har i stället tagit fasta på det faktum att Barberaren, liksom flertalet komiska operor i Italien, skrevs för karnevalen, en tid för skratt, fest och nöjen. Regissören har därför låtit den folkliga italienska commedia dell'arte-traditionen förhöja komiken i denna re-

dan komiska opera.

Uppsättningen baseras på den inscenering som Dario Fo tidigare gjort i Amsterdam, och som nu Fos mångåriga samarbetspartner Arturo Corsa fört över till Malmö. Regi, dekor, kostym och ljus bär således Dario Fos signatur utan att denne över huvud taget varit på plats. En mängd frågor inställer sig. I vilken utsträckning kan man tala om Fo som regissör? Hur mycket i denna uppsättning präglas av Corsas intentioner? Förhållningssättet med det dubbla regissörskapet är inte alldeles oproblematiskt.

I uppsättningen kan man urskilja ett flertal strukturerande

drag som bidrar till att ge verket helhet. Simultaniteten är det kanske mest iögonfallande. Samtidigt som solisterna och kören framför sina enskilda nummer - arior, duetter, ensembler - utspelas något annat som inte alltid hör samman med huvudhandling. Här finner man insceneringens mest friska och innovativa inslag. De bidrar till det höga tempo som präglar särskilt första akten och som kongenialt svarar mot Rossinis sprittande musik.

I sin helhet är Barberaren i Sevilla mycket nöjsam. Men den spänst och friskhet som kännetecknar första akten lyckades man inte vidmakthålla i den andra. Intensiteten mattades mot slutet, där man förvåntade sig att den skulle stiga.

JOHAN STENSTRÖM

Barberaren i Malmö